कण्वो घौरः। मरुतः। गायत्री

क्रीळं वः शर्धो मारुतमनर्वाणं रथेशुभम्। कण्वा अभि प्र गायत॥ १ ॥०३७ ॥०१

कण्वाः- मेधाविनः। वः- युष्माकम्। क्रीळम्- विहारभूतम्। अनर्वाणम्- अप्रतिद्वन्द्वम्। रथेशुभम् - रथे लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीके विराजन्तम्। मारुतम्- मरुद्गणाख्यम्। शर्धः- सहनशीलप्राणविशेषम्। शृधु प्रसहने। अभि- अभितः। प्र- प्रकर्षेण। गायत- कीर्तयत ॥१॥

ये पृषतीभिर्ऋष्टिभिः साकं वाशीभिरञ्जिभिः। अजायन्त स्वभानवः॥ १ ॥०३७ ॥०२

ये। स्वभानवः- आत्मच्छविपूरिताः। पृषतीभिः- हरिणीभिः। श्रुतौ हरिण्यः शुनकाश्च ज्ञानतृष्णाधिदेवताः। गौरो न तृषितः पिबेति श्रुतिः। ऋष्टिभिः- आयुधैः। वाशीभिः- मन्त्रैः। वाशीशब्दो वाङ्नामसु पठितः। अञ्जिभिः- कान्तिभिः। अजायन्त- प्रादुर्भूताः ॥२॥

इहेव शृण्व एषां कशा हस्तेषु यद्वदान्। नि यामञ्चित्रमृञ्जते॥ १ ॥०३७ ॥०३

एषाम्- मरुताम्। हस्तेषु- पाणिषु स्थिताः। वशवर्तिन्य इति भावः। कशाः- वाण्यः। कशाशब्दो वाङ्नामसु पठितः। यत्- यन्मन्त्रम्। वदान्- अवदन्। तत्। इह- अत्र। एव। शृण्वे- शृणोमि। यामम्- स्ववाहनम्। चित्रम्- विचित्रतया। नि- नितराम्। ऋञ्जते- प्रसाधयति। ऋञ्जतिः प्रसाधनकर्मेति यास्कः ॥३॥

प्र वः शर्धाय घृष्वये त्वेषद्युम्नाय शुष्मिणे। देवत्तं ब्रह्म गायत॥ १ ॥०३७ ॥०४

वः- युष्माकम्। शर्धाय- सहनशीलप्राणविशेषाय मरुद्गणाय। घृष्वये- शत्रुघर्षणसमर्थाय। त्वेषद्युम्नाय- ज्योतिषामपि ज्योतिषे। शुष्मिणे- बलवते। शुष्मिशब्दो बलनामसु पठितः। देवत्तम्- देवदत्तम्। ब्रह्म- साम। गायत- कीर्तयत ॥४॥

प्र शंसा गोष्वघ्न्यं क्रीळं यच्छर्धो मारुतम्। जम्भे रसस्य वावृधे॥ १ ॥०३७ ॥०५

गोषु- जडभूतपर्वते वृत्रपिहितचिद्रश्मिषु रक्षायै प्रवृत्तम्। अघ्न्यम्- अहिंसनीयम्। क्रीळम्- विहारभूतम्। मारुतम्- मरुद्गणाख्यम्। शर्धः- सहनशीलत्वम्। यत्। तत्। प्र- प्रकर्षेण। शंस- स्तुहि। शंसु स्तुतौ। रसस्य- रसस्याभिव्यक्तिभूतो मन्त्रः। जम्भे- मुखे। वावृधे- वर्धते ॥५॥

को वो वर्षिष्ठ आ नरो दिवश्च ग्मश्च धूतयः। यत्सीमन्तं न धूनुथ॥ १ ॥०३७ ॥०६

यत्- यस्मात् कारणात्। सीम्- सर्वथा। अन्तम्- द्यावापृथिव्यन्तपर्यन्तम्। न- इव। धूनुथ- कम्पयथ। तस्मात् कारणात्। दिवश्च- द्युलोकस्य च। ग्मश्च- भूमेश्च। धूतयः- कम्पनकारिणः। धूङ् कम्पने। नरः- नेतारो मरुतः। वः- युष्माकं मध्ये। कः। वर्षिष्ठः- वर्षकतमः। कोपि नेति भावः। युष्मासु तारतम्यं नास्तीति भावः ॥६॥

नि वो यामाय मानुषो दध्र उग्राय मन्यवे। जिहीत पर्वतो गिरिः॥ १ ॥०३७ ॥०७

वः- भवताम्। उग्राय- वीर्यसंपन्नाय। मन्यवे- मननसंपन्नाय। यामाय- गमनाय। मानुषः- उपासकः। नि- नितरां। दध्रे- हृदयं धरते। भवदुद्यमेन पर्वतः- विविधपर्वयुक्तः। गिरिः- शिखरी। जडप्रतीकः। जिहीत- प्रचालितः। ओहाङ् गतौ ॥७॥

येषामज्मेषु पृथिवी जुजुर्वाँ इव विश्पतिः। भिया यामेषु रेजते॥ १ ॥०३७ ॥०८

येषाम्। अज्मेषु- गतिषु। अज गतिविक्षेपणयोः। पृथिवी- भूमिरित्याधिभौतिके। भूमिप्रतीकशरीरमित्याध्यात्मिके। जुजुर्वान्- जरावृद्धः। जृष वयोहानौ। विश्पतिः- राजा इव। भिया- भीत्या। रेजते- एजते। पृथिव्यपि पर्वत इव जडशरीरप्रतीकत्वात् मरुदागमनसमये गूहितरसनिष्पत्यर्थं तस्या अपि चालनं युक्तम्॥८॥

स्थिरं हि जानमेषां वयो मातुर्निरेतवे। यत्सीमनु द्विता शवः॥ १॥०३७॥०९

एषाम्- मरुताम्। जानम्- जन्मस्थानम्। स्थिरम्। मातुः- अन्तरिक्षस्थानात्। वयः- पक्षिभूता मरुतः। पक्षी विमुक्तेः प्रतीकः श्रुतौ। मरुतस्तु प्राणविशेषाः। निरेतवे- गन्तुं शक्ताः। सीम्- सर्वथा। शवः- मारुतः प्राणविशेषः। द्विता- द्वित्वेन अभ्युदयनिःश्रेयसात्मकेन भौमदिव्यात्मकेन वा। अनु- अनुवर्तते॥९॥

उदु त्ये सूनवो गिरः काष्ठा अज्मेष्वत्नत। वाश्रा अभिज्ञु यातवे॥ १॥०३७॥१०

त्ये- एते। गिरः सूनवः- मन्त्रजा मन्त्रजनका वा मरुतः। अज्मेषु- गमनेषु। काष्ठाः- अपः। चित्ताधारशक्तीः। उदु- उत्कर्षेण। अत्नत- विस्तारितवन्तः। तनु विस्तारे। वाश्राः- चिद्रश्मिप्रतीकधेनूः। अभिज्ञु - जान्वाभिमुख्यं यथा भवति तथा। प्रसंभ्यां जानुनोर्ज्ञुः। जानुरुरुजंघयोर्मध्यभागः। अथवा जायते इति जानुः। जनी प्रादुर्भावे। आभिमुख्येन प्रतिभा यथा भवति तथा। यातवे- गमनाय। प्रेरितवन्तः॥१०॥

त्यं चिद्धा दीर्घं पृथुं मिहो नपातममृध्रम्। प्र च्यावयन्ति यामभिः॥ १॥०३७॥११

दीर्घं। पृथुम्- पृथुलम्। अमृध्रम्- केनाप्यहिंसितम्। मिहः- सेचनीयस्य जलस्य। नपातम्- न पातयितारम्। त्यम्- तं जडप्रतीकमेघं गिरिं वा। यामभिः- गतिभिः। मरुतः- प्राणविशेषाः। चित्ताधारशक्तिप्रवाहलाभाय प्र च्यावयन्ति। च्युङ् गतौ॥११॥

मरुतो यद्ध वो बलं जनाँ अचुच्यवीतन। गिरीँरचुच्यवीतन॥ १ ॥०३७ ॥१२

मरुतः। वः- युष्माकम्। यत् बलमस्ति। तेन। जनान्। अचुच्यवीतन- प्रेरयत। गिरीन्- पर्वतान् मेघान् वा जडप्रतीकान्। अचुच्यवीतन- चित्ताधारशक्तिप्रवाहात्मकजलप्रवाहाय प्रेरयत ॥१२॥

यद्ध यान्ति मरुतः सं ह ब्रुवतेऽध्वन्ना। शृणोति कश्चिदेषाम्॥ १ ॥०३७ ॥१३

यत्- यदा। मरुतः। अध्वन्ना- मार्गे। यान्ति- गच्छन्ति। तदा। सम्- सम्यक्। ब्रुवते- मन्त्रान् वदन्ति। एषाम्- मनुष्याणां मध्ये। यः कश्चिदुपासक एव। तान्। शृणोति- चिदाकाशस्थः शृणोति ॥१३॥

प्र यात शीभमाशुभिः सन्ति कण्वेषु वो दुवः। तत्रो षु मादयाध्वै॥ १ ॥०३७ ॥१४

शीभम्- क्षिप्रम्। आशुभिः- भवद्व्याप्तिशक्तिभिः। प्र- प्रकर्षेण। यात- गच्छत। वः- युष्माकम्। दुवः- परिचरणानि। कण्वेषु- मेधाविषु। सन्ति- भवन्ति। तत्रो- तत्र। सु- सुष्ठु। मादयाध्वै- तृप्ता भवत। मद तृप्तियोगे ॥१४॥

अस्ति हि ष्मा मदाय व स्मसि ष्मा वयमेषाम्। विश्वं चिदायुर्जीवसे॥ १ ॥०३७ ॥१५

वः- युष्माकम्। मदाय- तृप्त्यै। अस्ति स्म- अस्मदुपासनं भवति। विश्वम् आयुः जीवसे- पूर्णजीवनोज्जीवनाय। एषाम्- मरुताम्। वयम्। स्मसि स्म- स्मः ॥१५॥